

הגדה של פסח תשע"ו

Dedicated in memory of Dr. Chuck Feldman ז"ל

by his loving family

and by friends of David Wichs ז"ל in his memory

שמות פרק יב

(יד) והיה היום הזה לכם לזכרון וחתמתם אתו חג ליקחם לדורותיכם חקת עולם תחגוהו: (טו) שבעת ימים מצות תאכלו אף ביום הראשון תשביתו שאר מבתיתכם פי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשון עד יום השביעי: (טז) וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם אף אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם: (יז) ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים ושמרתם את היום הזה לדורותיכם חקת עולם: (יח) בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות עד יום האחד ועשרים לחדש בערב: (יט) שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם פי כל אכל מחמצת ונכרתה הנפש ההוא מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ: (כ) כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבתיתכם תאכלו מצות: פ (כא) ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם משכו וקחו לכם צאן למשפחתיתכם ושחטו הפסח: (כב) ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם אשר בסוף והגעיתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות מן הדם אשר בסוף ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר: (כג) ועבר יקח לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות ופסח יקח על הפתח ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף: (כד) ושמרתם את הדבר הזה לחק לד וילבניד עד עולם: (כה) והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן יקח לכם פאשר דבר ושמרתם את העבדה הזאת: (כו) והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם: (כז) ואמרתם זבח פסח הוא ליקח אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ויקד העם וישתחו: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה יקח את משה ואהרן כן עשו: ס (כט) ויהי בחצי הלילה ויקח הקה כל בכור בארץ מצרים מבכר פרעה הישב על כסאו עד בכור השבי אשר בבית הבור וכל בכור בהמה: (ל) ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים ותהי צעקה גדלה במצרים כי אין בית אשר אין שם מת: (לא) ויקרא למשה וילאמר לילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל ולכו עבדו את יקח כדברכם: (לב) גם צאנכם גם בקרכם קחו פאשר דברתם ולכו ויברכתם גם אתי: (לג) ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ כי אמרו בלנו מתים: (לד) וישא העם את בצקו טרם יחמץ משארתם צרות בשמלתם על שכם: (לה) ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות: (לו) ויקח נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלו וינצלו את מצרים: פ (לז) ויסעו בני ישראל מרעמסס ספתה פשט מאות אלה רגלי הגברים לבד מטף: (לח) וגם ערב רב עלה אתם וצאן ופקר מקנה כבד מאד: (לט) ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות פי לא חמץ פי גרשו ממצרים ולא יקלו להתימהו וגם צדה לא עשו להם:

רש"י לפרק יב

(יד) לזכרון - לדורות: וחתמתם אתו - יום שהוא לך לזכרון אתה חוגגו. ועדיין לא שמענו אי זהו יום הזכרון, תלמוד לומר (שמות יג ג) זכור את היום הזה אשר יצאתם, למדנו שיום היציאה הוא יום של זכרון. ואיזה יום יצאו, תלמוד לומר (במדבר לג ג) ממחרת הפסח יצאו, הוי אומר יום חמישה עשר בניסן הוא של יום טוב, שהרי ליל חמישה עשר אכלו את הפסח ולבקר יצאו: לדורותיכם - שומע אני מיעוט דורות שנים, תלמוד לומר חקת עולם תחגוהו: (טו) שבעת ימים - שטייני"א של ימים [קבוצה של שבעה ימים רצופים]: שבעת ימים מצות תאכלו - ובמקום אחר הוא אומר (דברים טז ח) ששת ימים תאכל מצות, למד על שביעי של פסח שאינו חובה לאכול מצה, ובלבד שלא יאכל חמץ. מנין אף ששה רשות תלמוד לומר ששת ימים. זו מדה בתורה, דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו בלבד יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא, מה שביעי רשות אף ששה רשות, יכול אף לילה הראשון רשות, תלמוד לומר (להלן פסוק יח) בערב תאכלו מצות, הכתוב קבעו חובה: אך ביום הראשון תשביתו שאר - מערב יום טוב, וקריו ראשון לפי שהוא לפני השבעה, ומצינו מוקדם קרוי ראשון, כמו (איוב טו ז) הראשון אדם תולד, הלפני אדם נולדת, או אינו אלא ראשון של שבעה, תלמוד לומר (שמות לד כה) לא תשחט על חמץ, לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים: הנפש ההוא - כשהיא בנפשה ובדעתה, פרט לאנוס: מישראל - שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר, תלמוד לומר במקום אחר (ויקרא כב ג) מלפני, בכל מקום שהיא רשות: (טז) מקרא קדש - מקרא שם דבר, קרא אותו קדש לאכילה ושתייה וכסות: לא יעשה בהם - אפילו על ידי אחרים: הוא לבדו - הוא ולא מכשירי שאפשר לעשותן מערב יום טוב: לכל נפש - אפילו בבהמה יכול אף לנכרים, תלמוד לומר לכם: (יז) ושמרתם את המצות - שלא יבאו לידי חמוץ מכאן אמרו תפת, תלטשו בצונן. רבי יאשיה אומר אל תהי קורא את המצות אלא את המצוות, כדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצווה אלא אם באה לידך עשה אותה מיד: ושמרתם את היום הזה - ממלאכה: לדורותיכם חקת עולם - לפי שלא נאמר דורות וחקת עולם על המלאכה אלא על החגיגה, לכך חזר ושנאו כאן, שלא תאמר אזוהרת (לעיל טז) כל מלאכה לא יעשה, לא לדורות נאמרה, אלא לאותו הדור: (יח) עד יום האחד ועשרים - למה נאמר, והלא כבר נאמר (לעיל טו) שבעת ימים, לפי שנאמר ימים, לילות מנין, תלמוד לומר עד יום האחד ועשרים וגוי: (יט) לא ימצא בבתיכם - מנין לגבולין, תלמוד לומר (להלן יג ז) בכל גבולך. מה תלמוד לומר בבתיכם, מה ביתך ברשותך אף גבולך שברשותך, יצא חמצו של נכרי שהוא אצל ישראל ולא קבל עליו אחריות: כי כל אכל מחמצת - לענוש כרת על השאור, והלא כבר ענש על החמץ, אלא שלא תאמר חמץ שראוי לאכילה ענש עליו שאור שאינו ראוי לאכילה לא יענש עליו. ואם ענש על השאור ולא ענש על החמץ, הייתי אומר שאור שהוא מחמץ אחרים ענש עליו, חמץ שאינו מחמץ אחרים לא יענש עליו, לכך נאמרו שניהם: בגר ובאזרח הארץ - לפי שהנס נעשה לישראל, הוצרך לרבות את הגרים: (כ) מחמצת לא תאכלו - אזהרה על אכילת שאור: כל מחמצת - להביא את תערובתו: בכל מושבתיתכם תאכלו מצות - זה בא ללמד שתהא ראויה ליאכל בכל מושבותיכם, פרט למעשר שני וחלות תודה: (כא) משכו - מי שיש לו צאן ימשוך משלו: וקחו - מי שאין לו יקח מן השוק: למשפחתיתכם - שה לבית אבות: (כב) אזוב - מין ירק שיש לו גבעולין: אגדת אזוב - שלושה קלחין קרויין אגודה: אשר בסוף - בכלי, כמו (מלכים ב' יב יד) ספות כסף: מן הדם אשר בסוף - למה חזר ושנאו, שלא תאמר טבילה אחת לשלש המתנות, לכך נאמר עוד אשר בסוף, ושתהא כל נתינה ונתינה מן הדם אשר בסוף, על כל הגעה טבילה: ואתם לא תצאו וגוי' - מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע, ולילה רשות למחבלים הוא, שנאמר (תהלים קד כ) בו תרמוש כל חיתו יער: (כג) ופסח - וחמל, ויש לומר ודלג: ולא יתן המשחית - ולא יתן לו יכולת לבא, כמו (בראשית לא ז) ולא נתנו אלהים להרע עמדי: (כה) והיה כי תבאו אל הארץ - תלה הכתוב מצוה זו בביאתם לארץ,

ולא נתחייבו במדבר אלא בפסח אחד שעשו בשנה השנית ועל פי הדבור: **כאשר דבר** - והיכן דבר, והבאתי אתכם אל הארץ וגוי (שמות ו ח): (כז) **ויקד העם** - על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם: (כח) **וילכו ויעשו בני ישראל** - וכי כבר עשו, והלא מראש חודש נאמר להם, אלא מכיון שקבלו עליהם, מעלה עליהם כאלו עשו: **וילכו ויעשו** - אף ההליכה מנה הכתוב, ליתן שכר להליכה ושכר לעשיה: **כאשר צוה ה' את משה ואהרן** - להגיד שבחן של ישראל, שלא הפילו דבר מכל מצות משה ואהרן. ומהו כן עשו, אף משה ואהרן כן עשו: (כט) **וה'** - כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו, שהווי"ו לשון תוספת הוא כמו פלוני ופלוני: **הכה כל בכור** - אף של אומה אחרת והוא במצרים: **מבכר פרעה** - אף פרעה בכור היה ונשתייר מן הבכורות, ועליו הוא אומר (שמות ט טז) [בעבור הראותך את כחי ביס סוף]: **עז בכור השבי** - שהיו שמחין לאידם של ישראל. ועוד, שלא יאמרו יראתנו הביאה הפורענות זו, ובכור השפחה בכלל היה, שהרי מנה מן החשוב שבכלן עד הפחות, ובכור השפחה חשוב מבכור השבי: (ל) **ויקם פרעה** - ממטתו: **לילה** - ולא כדרך המלכים בשלש שעות ביום: **הוא** - תחילה ואחר כך עבדיו, מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן: **כי אין בית אשר אין שם מת** - יש שם בכור מת. אין שם בכור, גדול שבבית קרוי בכור, שנאמר (תהילים פט כח) אף אני בכור אתנהו. דבר אחר מצריות מזנות תחת בעליהן ויולדות מרווקים פנויים, והיו להם בכורות הרבה, פעמים הם חמשה לאשה אחת, כל אחד בכור לאביו: (לא) **ויקרא למשה ולאהרן לילה** - מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי: **גם אתם** - הגברים: **גם בני ישראל** - הטף: **ולכו עבדו את ה' כדברכם** - הכל כמו שאמרתם, ולא כמו שאמרתני אני, בטל לא אשלח (שמות ה ב) בטל מי ומי ההולכים (שם י ח) בטל רק צאנכם ובקרכם יצג (שם כד): (לב) **גם צאנכם גם בקרכם קחו** - ומהו כאשר דברתם, גם אתה תתן בידיו זבחים ועולות (שמות י כה): **קחו כאשר דברתם וברכתם גם אתי** - התפללו עלי שלא אמות, שאני בכור: (לג) **כלנו מתים** - אמרו לא כגזרת משה הוא, שהרי אמר (לעיל יא ה) ומת כל בכור, וכאן אף הפשוטים מתים חמישה או עשרה בבית אחד: (לד) **טרם יחמץ** - המצריים לא הניחום לשהות כדי חימוץ: **משאריתם** - שירי מצה ומרור: **על שכמם** - אף על פי שבהמות הרבה הוליכו עמהם מחבבים היו את המצווה: (לה) **כדבר משה** - שאמר להם במצרים (לעיל יא ב) וישאלו איש מאת רעהו: **ושמלת** - אף הן היו חשובות להם מן הכסף ומן הזהב, והמאוחר בפסוק חשוב: (לו) **וישאלום** - אף מה שלא היו שואלים מהם היו נותנים להם. אתה אומר אחד, טול שנים ולך: **וינצלו** - ורוקינו: (לז) **מרעמסס סכתה** - מאה ועשרים מיל היו ובאו שם לפי שעה, שנאמר (שמות יט ד) ואשא אתכם על כנפי נשרים: **הגברים** - מבן עשרים שנה ומעלה: (לח) **ערב רב** - תערובות אומות של גרים: (לט) **עגת מצות** - חררה של מצה בצק שלא החמיץ קרוי מצה: **וגם צדה לא עשו להם** - לדרך. מגיד שבחן של ישראל, שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צדה, אלא האמינו והלכו, הוא שמפורש בקבלה (ירמיהו ב ב) זכרתי לך חסד נעורידך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה, ומה שכר מפורש אחריו (שם ג) קודש ישראל לה' וגו':

שמות פרק יג

(ג) **ויאמר משה אל העם** זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחזק יד הוציא יקוק אתכם ממצרים ולא יאכל חמץ: (ד) היום אתם יוצאים בחדש האביב: (ה) והיה כי יביאך יקוק אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוי אשר נשבע לאבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה: (ו) שבעת ימים תאכל מצות ובימים השביעי חג ליקוק: (ז) מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך: (ח) והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יקוק לי בצאתי ממצרים: (ט) והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת יקוק בפיך כי בגד חזקה הוציאך יקוק ממצרים: (י) ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה:

רש"י לפרק יג

(ג) **זכור את היום הזה** - למד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום: (ד) **בחדש האביב** - וכי לא היו יודעין באיזה חדש, אלא כך אמר להם, ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחדש שהוא כשר לצאת, לא חמה ולא צנה ולא גשמים. וכן הוא אומר (תהלים סח ז) מוציא אסירים בכושרות, חדש שהוא כשר לצאת: (ה) **אל ארץ הכנעני וגו'** - אף על פי שלא מנה אלא חמשה עממין, כל שבעה גוים במשמע, שכולן בכלל כנעני הם, ואחת ממשפחת כנען היתה שלא נקרא לה שם אלא כנעני: **נשבע לאבותיך וגו'** - באברהם הוא אומר (בראשית טו יח) ביום ההוא כרת ה' את אברם וגו', וביצחק הוא אומר (שם כו ג) גור בארץ הזאת וגו', וביעקב הוא אומר (שם כח יג) הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו': **זבת חלב ודבש** - החלב זב מן העזים והדבש זב מן התמרים ומן התאנים: **את העבדה הזאת** - של פסח. והלא כבר נאמר למעלה (יב כה) והיה כי תבואו אל הארץ וגו', ולמה חזר ושנאה, בשביל דבר שנתחדש בה. בפרשה ראשונה נאמר (שם כו) והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם, בבן רשע הכתוב מדבר שהוציא את עצמו מן הכלל, וכאן (פסוק ח) והגדת לבנך, בבן שאינו יודע לשאול, והכתוב מלמדך שתפתח לו אתה בדברי אגדה המושכין את הלב: (ח) **בעבור זה** - בעבור שאקיים מצותיו, כגון פסח מצה ומרור הללו: **עשה ה' לי** - רמז תשובה לבן רשע לומר, עשה ה' לי ולא לך, שאלו היית שם לא היית כדאי ליגאל: (ט) **והיה לך לאות** - יציאת מצרים תהיה לך לאות: **על ירך ולזכרון בין עיניך** - שתכתוב פרשיות הללו ותקשרם בראש ובזרוע: **על ירך** - יד שמאל, לפיכך ידכה מלא בפרשה שניה (פסוק טז) לדרוש בה, יד שהיא כהה: (י) **מימים ימימה** - משנה לשנה:

דברים פרק טז פסוק ג

לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים למען תזכר את יום יציאתך מארץ מצרים כל ימי חייך:

רש"י

(ג) **לחם עני** - לחם שמזכיר את העוני שנתענו במצרים: **כי בחפזון יצאת** - ולא הספיק בצק להחמיץ וזה יהיה לך לזכרון. וחפזון לא שלך היה אלא של מצרים, שכן הוא אומר (שמות יב, לג) ותחזק מצרים על העם וגו': **למען תזכור** - על ידי אכילת הפסח והמצה, את יום יציאתך:

שמות פרק א פסוק יד

וימררו את חייכם בעבדה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה את כל עבדתם אשר עבדו בהם בפרך: